

แนวพระราชดำริจากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*

Ideas in King Rama VI's speeches

สุวัฒนา เลี่ยมประวัตติ (Suwattana Liamprawat)**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวพระราชดำริจากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากบทพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่ปรากฏช่วงปี พ.ศ. 2453-2467 จำนวน 143 องค์ ผลการวิจัยพบว่า พระราชดำรัสของพระองค์สะท้อนแนวพระราชดำริ 6 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจและพาณิชย์การ 2) ด้านการรักษาความเป็นชาติ ซึ่งนับว่าเป็นแนวพระราชดำริที่โดดเด่นและชัดเจนที่สุด 3) ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน 4) ด้านศาสนาและคุณธรรม 5) ด้านการศึกษา 6) ด้านการทำงานของข้าราชการ

คำสำคัญ : พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชดำรัส, พระบรมราโชวาท, แนวพระราชดำริ

* บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยเรื่อง “กลวิธีทางภาษาและแนวพระราชดำริจากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

This article is a part of the Research Title “Writing Techniques and Ideas in King Rama VI's speeches”
Research Grants : Faculty of Arts, Silpakorn University.

** รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร Email address:
sliamprawat@yahoo.com

Associate Professor, Department of Thai, Faculty of Arts, Silpakorn University. Email address:
sliamprawat@yahoo.com

Abstract

This article aims to discuss King Rama the Sixth's royal initiatives based on his royal speech. Data for the discussion was collected from 143 parts of his royal guidance from 1910 to 1924. It was found that the royal initiatives are reflected in the royal speech and can be categorized into 6 categories: 1) economic and commerce, 2) nationalization, 3) life quality development, 4) religion and morality, 5) education and 6) government officers' work.

Keywords : King Rama the Sixth, Royal speech, Royal guidance, Royal initiatives

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการสถาปนาเป็นพระมหากษัตริย์ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบสันตติวงศ์เป็นลำดับที่ 6 แห่งมหากษัตริย์บรมราชวงศ์ พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ อันอำนวยประโยชน์สุขแก่พสกนิกรทุกด้านเป็นอเนกอนันต์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน พัฒนาสังคม และประเทศชาติให้ก้าวสู่ความเจริญทัดเทียมนานาชาติโดยทรงตั้งพระราชหฤทัยมั่นที่จะถือเอาประโยชน์สุขของปวงชนชาวสยามเป็นพระราชประสงค์สูงสุด

แม้ว่าพระองค์ดำรงสิริราชสมบัติเพียง 15 ปี (พ.ศ. 2453 - 2468) แต่พระราชกรณียกิจของพระองค์ที่ทรงสร้างสรรค์นั้นปรากฏเป็นที่ประจักษ์และสะท้อนให้เห็นพระอัจฉริยภาพอันสูงส่งซึ่งแสดงให้เห็นความเป็นปราชญ์ผู้ทรงมีความรอบรู้หลายด้าน พระองค์จึงทรงได้รับการถวายพระราชสมัญญานามว่า “สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า” พระราชกรณียกิจที่พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยมีมากมายหลายด้าน เช่น ด้านการศึกษา ทรงริเริ่มสร้างโรงเรียนแทนการสร้างวัดประจำรัชกาล ทรงยกฐานะโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ด้านการเศรษฐกิจ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติคลังออมสิน ด้านคมนาคม ทรงปรับปรุงและขยายงานกิจการรถไฟ ทรงตั้งกรมรถไฟหลวง ด้านศิลปวัฒนธรรม ทรงส่งเสริมและอนุรักษ์ความเป็นไทย ทรงสนับสนุนศิลปะการแสดงโขน ละคร จึงทรงตั้งกรมมหรสพเพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมไทย ด้านการต่างประเทศ ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศสงครามกับประเทศฝ่ายเยอรมัน เพื่อให้ประเทศไทยเข้าร่วมกับประเทศฝ่ายพันธมิตร ผลของสงคราม คือ ประเทศฝ่ายพันธมิตรได้ชัยชนะ ทำให้ประเทศไทยมีโอกาสแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม คือ สนธิสัญญาสิทธิภาพนอกอาณาเขต และสนธิสัญญาจำกัดอำนาจการเก็บภาษีของไทย ด้านการแพทย์และสาธารณสุขทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ วชิรพยาบาล สถานเสาวภา และการประปากรุงเทพฯ ด้านวรรณกรรมพระองค์ทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับนายโรเบิร์ต มอแรนต์ซึ่งเป็นพระอาจารย์ นายโรเบิร์ต มอแรนต์ได้นำเรื่อง Mikado มาให้ทรงแปล นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการทรงงานด้านวรรณกรรม พระราชนิพนธ์ของพระองค์มีทุกประเภทตั้งแต่บทโขน ละคร พระราชดาร์ส เทศนา นิทาน บทความ กวีนิพนธ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติวรรณคดีสโมสร เพื่อส่งเสริมให้มีการแต่งหนังสือที่มีคุณภาพ จากพระราชกรณียกิจดังกล่าว โดยเฉพาะด้านวรรณกรรม องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งประชาชาติ (ยูเนสโก) จึงยกย่องพระเกียรติคุณของพระองค์ในฐานะที่ทรงเป็นทั้งนักประพันธ์ กวี นักแต่งบทละคร

การศึกษางานประพันธ์ของพระองค์โดยเฉพาะการศึกษาพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านทราบเรื่องราวเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจในโอกาสต่าง ๆ และทราบแนวพระราชดำริที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังได้รับอรรถรสจากภาษาอันมีวรรณศิลป์ในฐานะที่ทรงเป็นกวีด้วย ดังนั้นพระราชดำรัสของพระองค์ที่พระราชทานแก่พสกนิกรจึงเป็นพระบรมราโชวาทอันมีค่ายิ่งต่อปวงชนชาวไทย เพราะแม้กาลเวลาจะล่วงเลยกว่าร้อยปี แต่พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระองค์พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ นั้นได้สั่งสอนให้พสกนิกรชาวไทยรู้จักสามัคคี ตระหนักถึงหน้าที่ของบุคคลที่มีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ทรงสอนให้รู้จักแนวทางการดำเนินชีวิตและการประกอบสัมมาอาชีพ อีกทั้งเป็นข้อเตือนใจที่ทันสมัยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยพบว่าไม่มีผู้ศึกษาเฉพาะผลงานการศึกษาพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 เท่านั้น แต่ยังไม่มีการศึกษาแนวพระราชดำริจากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเรื่องดังกล่าว เพื่อตระหนักถึงพระปรีชาสามารถและคุณค่าของพระราชดำรัส อันจะเป็นแนวทางให้ผู้อ่านนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาตน สังคมและประเทศชาติสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาแนวพระราชดำริจากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยเก็บข้อมูลทั้งที่เป็นพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ปรากฏระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2467 จำนวน 143 องค์ เนื่องจากเห็นว่าพระบรมราโชวาทก็เป็นพระราชดำรัสด้วย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. สืบค้นเอกสาร งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการวิเคราะห์พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระมหากษัตริย์ไทย ตลอดจนทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางการวิจัย
2. เก็บรวบรวมข้อมูลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จากข้อมูลเอกสารและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 – 2467 จากเอกสารและสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ดังนี้
 1. พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์โทหม่อมเจ้าศุขปรารภ กมลასน์ ตีพิมพ์ พ.ศ. 2501
 2. พระราชดำรัสร้อยครั้ง ตีพิมพ์ พ.ศ. 2529
 3. พระบรมราโชวาทที่บวรวิฑูรวิทยาลั ตีพิมพ์ พ.ศ. 2543
 4. พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ระลึกในวันมหาธีรราชเจ้า ตีพิมพ์ พ.ศ. 2546

5. พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พ.ศ. 2472

6. วาทพระมงกุฎฯ โดย ส. วัฒนเศรษฐ์ พิมพ์ พ.ศ. 2506

7. <http://fulltext.car.chula.ac.th/doc.asp?dirid=10009&pagedirname>

ผู้วิจัยเลือกเฉพาะพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่ตีพิมพ์ไม่ซ้ำกันจากเอกสารดังกล่าว จำนวน 143 องค์

3. ศึกษาและวิเคราะห์พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2453 – 2467 ด้านแนวพระราชดำริ เช่น แนวพระราชดำริด้านเศรษฐกิจและพาณิชย์ การด้านการรักษาความเป็นชาติ ด้านการศาสนา ด้านคุณธรรมจริยธรรม ด้านการศึกษาและการประพุดิตนของครูและนักเรียน ด้านการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ด้านการทำงานของข้าราชการ เป็นต้น

4. เรียบเรียงข้อมูลและสรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จำนวน 143 องค์ ทำให้เห็นแนวทางพระราชดำรัสดังนี้

1. แนวพระราชดำริด้านเศรษฐกิจและการพาณิชย์ การพระองค์ทรงให้ความสำคัญด้านเศรษฐกิจและพาณิชย์การมากโดยเฉพาะการส่งเสริมการเกษตร พระองค์พระราชทานแนวพระราชดำริว่ากสิกรรมเป็นสิ่งสำคัญ ประเทศไทยมีสินค้าส่งออกหลายประเภท พร้อมส่งออกได้เพื่อให้เศรษฐกิจก้าวหน้า จึงควรส่งเสริมเรื่องนี้ให้มาก มิใช่คิดแต่จะส่งสินค้าเข้ามาเพียงอย่างเดียว ดังตัวอย่างจากพระราชดำรัสต่อไปนี้

ถ้าเปรียบพาณิชย์การด้วยกำลังกาย กสิกรรมก็คือเลือด ประเทศของเรานี้ไม่มีสิ่งไรจะสำคัญเท่ากสิกรรม ถ้าไม่คิดบำรุงกสิกรรมให้เจริญก่อนแล้ว พาณิชยการก็จะบำรุงขึ้นได้โดยยาก ถึงแม้ว่าจะให้เฟื่องฟูขึ้นได้ก็คงจะเป็นไปได้พักหนึ่ง ๆ เท่านั้น ถ้าไม่มีกสิกรรมหนุนอยู่แล้วจะให้พาณิชยการ มันคงไปยึดยาวไม่ได้นาน ถึงประเทศก็เช่นกัน ถึงมีสินค้าเข้ามาขายมากปานใด ถ้าสินค้าขายออกไม่มีเพียงพอแล้ว ก็คงจะไม่ทนสินค้าเข้ามาได้นานอีกก็มากนัก เพราะฉะนั้นจึงแลเห็นว่าทั้งกสิกรรมและพาณิชยการเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องบำรุงให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น

(พระราชดำรัสในการเปิดการแสดงกสิกรรมและพาณิชยการ วันที่ 10 เมษายน 2454)

เรื่องน้ำนับเป็นปัจจัยสำคัญของการเกษตร พ.ศ. 2456 เกิดฝนแล้ง ทำนาไม่ได้ผล เนื่องจากขาดแคลนน้ำ ลำคลองที่ขุดสมัยรัชกาลที่ 5 ตื้นเขิน รัฐบาลดำเนินการก่อสร้างโครงการชลประทานป่าสักใต้ สร้างเขื่อนใหญ่ ขุดคลองส่งน้ำ และทำประตูกั้นน้ำ พระองค์ทรงห่วงใยพสกนิกร และทรงเล็งเห็นความสำคัญว่าการเกษตรต้องมีน้ำไว้ใช้เพื่อการเพาะปลูก ดังพระราชดำรัสที่ว่า

ในส่วนเหตุการณ์ระหว่างรอบปีที่ผ่านมา มีความยินดีที่จะกล่าวได้ว่าดินฟ้าอากาศเป็นปกติตามฤดูกาล หากจะมีผิดแผกกันบ้างก็เรื่องฝน ที่ตอนต้นตกชุกทางแถบฝั่งตะวันออกแห่ง

แม่น้ำเจ้าพระยา กระทบน้ำมากเกินความต้องการในการทำนา แต่ตอนกลางฝนเบาและในตอนหลังมีน้ำหล่อเลี้ยงต้นข้าวบริบูรณ์ดี ส่วนในทุ่งตะวันตกแห่งแม่น้ำเจ้าพระยา ตอนต้นวิตกว่าน้ำเหนือจะมีมาไม่พอหล่อเลี้ยงต้นข้าว เพราะปรากฏว่าฝนตกน้อยในแถบเหนือ แต่ในตอนหลังมีฝนตกชุก ณ แถบลุ่มน้ำสุพรรณบุรี การทำนาแถบนั้นจึงดำเนินไปเป็นปกติ นับว่าการทำนาทั่วพระราชอาณาจักรจะได้ผลธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ยิ่งกว่าปีที่ผ่านมา

(พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์ ในงานเฉลิมพระชนมพรรษา

วันที่ 1 มกราคม 2466)

จากแนวพระราชดำริเรื่องความสำคัญของการเกษตรและพาณิชย์การ ได้ทำให้เกิดนโยบายและโครงการส่งเสริมเรื่องดังกล่าว พระองค์ทรงมอบให้รัฐบาลดำเนินนโยบายส่งเสริมการเกษตร คือ งานด้านกฎหมาย ได้แก่ การปรับปรุงการถือครองที่ดินเพื่อให้ราษฎรได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมให้มากยิ่งขึ้น ออกพระราชบัญญัติเครื่องชั่ง ตวง วัด ในการซื้อขายผลิตผลทางการเกษตรเพื่อป้องกันพ่อค้าคนกลางมักเอาไรต์เอาเปรียบการใช้เครื่องชั่ง ตวง วัด ที่ไม่เป็นธรรมแก่ผู้ซื้อ งานด้านการเพาะปลูก ได้แก่ การจัดพันธุ์ข้าวปลูกแจกแก่เกษตรกร ส่งเสริมการปลูกฝ้ายและเลี้ยงไหม งานด้านเผยแพร่ความรู้ทางเกษตรกรรม ได้แก่ การจัดการแสดงการกลสิกรรมและพาณิชย์การ การพิมพ์หนังสือเพื่อส่งเสริมเกษตรกรรม จัดประกวดพันธุ์ข้าวและพันธุ์สัตว์ งานด้านส่งเสริมการศึกษาทางการเกษตรกรรม ได้แก่ การส่งเสริมให้มีการเรียนวิชาเพาะปลูกในระดับชั้นประถมศึกษา การส่งข้าราชการไปศึกษาและดูงานด้านการเกษตรในต่างประเทศ งานด้านการบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำ ได้แก่ การออกกฎหมายและประกาศห้ามจับสัตว์น้ำในท้องที่ต่าง ๆ ออกกฎหมายคุ้มครองสัตว์น้ำในมณฑลอื่น ๆ (พิชัย สิงห์ทอง, 2524) แนวพระราชดำริของพระองค์นับเป็นหลักการสำคัญทำให้รัฐบาลผลักดันให้เกิดโครงการต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาการเกษตรสมัยต่อมา

2. แนวพระราชดำริด้านการรักษาความเป็นชาติ นับเป็นแนวพระราชดำริที่โดดเด่นมาก พระองค์ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่เรื่องชาตินิยม (Nationalism) โดยทรงกระตุ้นให้คนไทยตื่นตัว สำนึกถึงหน้าที่ของตนที่พึงมีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทั้งนี้การที่มีพระราชปณิธานปลูกฝังความรักชาติแก่ประชาชนเพราะมีสาเหตุที่เป็นปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ **1. ปัจจัยภายนอก** ได้แก่ การขยายตัวของอิทธิพลตะวันตกที่กำลังครอบงำวิถีชีวิต และแนวคิดทางการเมืองของคนรุ่นใหม่โดยเฉพาะผู้ที่ไปศึกษาจากต่างประเทศ **2. ปัจจัยภายใน** ได้แก่ อิทธิพลของชาวจีนที่สามารถกุมอำนาจทางเศรษฐกิจและรวมตัวกันสร้างอิทธิพลทางการเมืองในประเทศไทยและการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มทหาร ร.ศ. 130

พระองค์ทรงนิยามองค์ประกอบของชาติไทย 4 ประการ คือ **1. คนไทย** ชาติไทยต้องมีคนไทยมาอยู่ร่วมกันโดยมีความรู้สึกนึกคิดและการกระทำที่เป็นไทยเหมือนกัน **2. ศาสนา** หากประชาชนขาดคุณธรรมชาติก็อยู่ไม่ได้ **3. พระมหากษัตริย์** ประเทศไทยต้องมีสถาบันกษัตริย์เป็นประมุข พระองค์ทรงชี้ให้เห็นว่าพระราชภาระของพระมหากษัตริย์มิได้มีเพียงการทำความเจริญ ยกยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศเท่านั้น แต่กษัตริย์ต้องเป็นผู้นำเกียรติคุณและศักดิ์ศรีของชาติให้ปรากฏแก่สายตาชาวโลกได้อย่างสง่างามด้วย เพราะ “กษัตริย์” คือ “ชาติ” และ “ชาติ” คือ “กษัตริย์” **4. ระบอบการปกครอง** พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการ

ปกครองแบบราชาธิปไตยซึ่งเหมาะสมที่สุดในยุคนั้นว่า เหมาะแก่กาลเวลาและเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ พระองค์ทรงเน้นย้ำหลายประการ เกี่ยวกับความสำคัญของการมีชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นพระราชปณิธานที่จะธำรงรักษาเอกราชของชาติและบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ซึ่งบูรพกษัตริย์ราชได้รักษาไว้ด้วยเลือดเนื้อและชีวิต ดังตัวอย่างจากพระราชดำรัสต่อไปนี้

เราถือว่าได้เกิดมาเป็นคนไทยและในตระกูลกษัตริย์ อันชาติไทยเรานี้บรรพบุรุษของเราทั้งหลายได้ช่วยกันตั้งขึ้นไว้แล้ว ท่านผู้สละความสุขสำราญในกาย...ยอมสละเลือดเนื้อ สละชีวิตเพื่อรักษาความเป็นไทย ฝ่ายเรารู้สึกว่าเป็นทนายาท ต้องตั้งใจรักษาไว้ให้มั่นคง ทั้งต้องอุตสาหะทำนุบำรุงให้มรดกอันนั้นจำเริญเพิ่มพูนทวีขึ้นกว่าเก่าได้อีกเพียงใด ก็นับว่าเป็นกำไรเพียงนั้น

... เราตั้งใจทำนุบำรุงอาณาประชาราษฎร์ และเอาใจใส่ดำริกิจการงานทั้งปวง เพื่อเป็นประโยชน์แก่ชาติเรา เพื่อให้คงเป็นไทยอยู่ชั่วกาลนาน เรามิเสียดายความสำคัญฤกษ์ความสุขในส่วนตัวของเราเลย

... การตั้งเสียใจขึ้นก็ด้วยความมุ่งหมายจะให้คนไทยทุกคนรู้สึกได้ว่า ความจงรักภักดีต่อผู้ดำรงรัฐสีมาณาจักรโดยต้องตามนิติธรรมประเพณีประการหนึ่ง ทั้งสามประการนี้เป็นมูลรากแห่งความมั่นคง จะทำให้ชาติเราดำรงอยู่เป็นไทยได้สมนาม

(พระราชดำรัสตอบราษฎรในงานพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช วันที่ 3 ธันวาคม 2454)

ชาติสำคัญกว่าบุคคล ถ้าชาติย่อยยับอันจบไปแล้ว ที่บุคคลจะมีความสุขสำราญนั้นไม่ได้เลย เป็นอันขาด

(พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์ ในงานเฉลิมพระชนมพรรษา

วันที่ 1 มกราคม 2454)

ข้าพเจ้าเองเป็นทหารแท้ ๆ ได้เคยนึกเสมอว่าเวลาที่จะเป็นยอดเยี่ยมในชีวิตของทหาร ก็คือเวลาที่ไปทำการตามหน้าที่โดยตรงของตัว...ส่วนผู้ที่ออกไปทำหน้าที่เพื่อนำธงชัยของกองทัพบกของไทยไปยังประเทศยุโรป ก็ต้องพยายามแสดงให้เห็นชัดแก่ตาโลกว่าชาติไทยยังไม่สิ้นเชื้อนักรบ

(พระบรมราชาโฆวาท พระราชทานเนื่องในการพระราชทานเลี้ยง

นายทหารที่จะไปราชการสงคราม วันที่ 8 มกราคม 2460)

จากแนวพระราชดำริที่สะท้อนในพระราชดำรัสของพระองค์นั้น ได้ก่อให้เกิดผลงานเชิงประจักษ์หลายประการ โดยเฉพาะการรักษาความเป็นชาติ พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจให้เห็นเป็นรูปธรรม ดังนี้

2.1 การรักษาความเป็นไทย พระองค์ทรงใช้สัญลักษณ์ที่ปลูกฝังความเป็นชาติ เช่น การส่งเสริมภาษาไทย การใช้วรรณกรรมและการละครปลูกฝังแนวคิดเรื่องความรักชาติแก่ประชาชน การส่งเสริมศิลปะไทย ด้านนาฏศิลป์ ดุริยางคศิลป์ โปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐ์ธงชาติใหม่ พระราชทานชื่อว่า “ธงไตรรงค์” นโยบายผสมกลมกลืนชาวจีนเป็นคนไทยโดยตราพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2456 ป้องกันมิให้คนไทยสละสัญชาติไทย เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากรัฐบาล มีการตราพระราชบัญญัติชานานามสกุล เพื่อให้คนต่างด้าวขอพระราชทาน

นามสกุลจะได้เป็นคนไทยอย่างสมบูรณ์ และพระองค์ยังทรงส่งเสริมประเพณีไทย เพื่อให้ประเทศมีวัฒนธรรมเป็นที่ยอมรับของนานาชาติอารยะประเทศ

2.2 การทำหน้าที่พลเมืองที่ดี พระองค์ทรงแนะนำพสกนิกรให้รู้จักสงวนรักษาชาติ ได้แก่ ความสามัคคี ผู้ใดทำลายชาตินับเป็นอนันตริยกรรม ควรเสียสละเพื่อชาติ เช่น เสียสละความสุข ความรัก เลือดเนื้อชีวิตเพื่อรักษาชาติ และศาสนา อย่าหลงเชื่อคำยุยงของชาวต่างชาติให้คนไทยทำร้ายกันเอง

2.3 การจัดระเบียบกองทัพและองค์กรต่าง ๆ ให้เข้มแข็ง พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า การที่ชาติดำรงความเป็นไทยได้เพราะมีทหารป้องกันบ้านเมือง แม้แต่พลเรือนก็มีหน้าที่ป้องกันประเทศ เช่น ทรงตั้งกองเสือป่า ตั้งราชนาวีสยามแห่งกรุงสยาม ตั้งสมาคมทหารอาสา เพื่อฝึกยุทธวิธีอย่างทหาร ฝึกวินัย สร้างความสามัคคีความจงรักภักดีแก่ชาติ สิ่งที่สำคัญ คือ วิเทโศบายที่ประกอบด้วยสายพระเนตรอันยาวไกล ทรงวิเคราะห์ปัญหาการเมืองของโลกได้ดีเยี่ยม ทรงพยายามนำประเทศไทยเข้าสู่สังคมนานาชาติอย่างมีศักดิ์ศรี เช่น ส่งกองกำลังทหารไทยเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ 1 กับฝ่ายสัมพันธมิตร แม้จะมีเสียงคัดค้านจากคนไทยหลายกลุ่มในที่สุดฝ่ายสัมพันธมิตรมีชัยชนะ ประเทศไทยจึงได้รับประโยชน์นานัปการ นานาชาติยอมรับฐานะและสิทธิของประเทศไทยเสมออารยะประเทศ ที่สำคัญคือมีโอกาสแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่ไทยเสียเปรียบชาติมหาอำนาจตั้งแต่รัชกาลก่อน การที่พระองค์ดำเนินวิเทโศบายเช่นนี้ เพราะพระองค์มีแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการรักษาความเป็นชาติว่าชาติสำคัญกว่าสิ่งอื่นใด จึงทรงมีพระราชปณิธานอันแน่วแน่ที่จะปลูกฝังความสำนึกชาตินิยมแก่ชาวไทยทั้งปวง (กรรกริธมย์ สุวรรณานนท์, 2524)

3. แนวพระราชดำริด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน สืบเนื่องจากแนวพระราชดำริของการรักษาความเป็นชาติให้มั่นคงอีกประการหนึ่ง คือ การทำให้ประชาชนอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดี เพราะการสร้างคน คือการสร้างทรัพยากรของชาติ พระองค์ทรงส่งเสริมการศึกษาโดยสร้างโรงเรียนแทนการสร้างวัดประจำรัชกาล ส่งเสริมประชาชนให้รักการอ่าน แสวงหาความรู้ พัฒนาสาธารณูปโภค คมนาคม ส่งเสริมการกีฬา ตั้งธนาคารออมสินฝึกวินัยอดออม ดังตัวอย่างพระราชดำรัสต่อไปนี้

การประปาเป็นส่วนสำคัญสำหรับพระมหากษัตริย์ที่ได้ลงมือทำการมาแต่ก่อนนั้นเป็นอันสำเร็จลงในปี นี้ เปิดน้ำบริสุทธิ์ให้มหาชนใช้บริโภคได้แล้ว...การไฟฟ้าหลวงก็ได้จัดสร้างขึ้นเป็นอันสำเร็จเปิดไฟใช้ได้แล้วเหมือนกัน ส่วนการทำถนน และสะพานซึ่งเป็นสาธารณประโยชน์นั้นก็ได้ขยายออกไปอีกมาก...การปลูกใช้ทรัพย์สินก็ได้ขยายออกไปในมณฑลพายัพ มณฑลนครสวรรค์ มณฑลกรุงเก่า และมณฑลร้อยเอ็ด ได้จำนวนที่แพทย์หลวงปลูกใช้ทรัพย์สินให้เกือบ 6 แสนคนก็เป็นที่น่ายินดีอยู่ ส่วนการศึกษาก็ส่งครูออกไปช่วยจัดการตามหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ มากขึ้น...ในแผนการปราบปรามความชั่วร้ายนั้น คนจรจัดซึ่งถ้ากักขังไว้ก็ไม่ได้ประโยชน์อันใด ได้จัดคนจำพวกนี้ไปตัดสันดาน ณ เกาะไม้เพื่อให้เกิดผล ในระหว่างควบคุมนั้นก็จัดให้มีงานทำเพื่อจำนายเลี้ยงตนเองได้...ได้ตราพระราชบัญญัติหนายความ หวังว่าจะคุ้มครองพลเมืองจากการถูกลอกของเจ้าถ้อยหมอความซึ่งมาแอบแฝงหากินอยู่ในโรงศาล

(พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์ ในงานเฉลิมพระชนมพรรษา

วันที่ 1 มกราคม 2457)

พระราชบัญญัติอาวุธปืน ได้จัดตั้งขึ้นใหม่เพื่อป้องกันอันตรายอันจะเกิดแก่อาวุธปืนให้น้อยลง...การสร้างรถไฟสายเหนือต่อขึ้นไปถึงเมืองแพร่ รถไฟสายใต้ได้เดินรถถึงเมืองเพชรบุรี...ส่วนถนนหนทางทำเพื่อบำรุงการค้าขายได้ทำขึ้นในมณฑลนครศรีธรรมราช การใช้โทรศัพท์ได้ขยายทางไกลออกไปหัวเมืองหลายทาง...ในการพยาบาลใช้เจ็บ โรงพยาบาลได้จัดตั้งใหม่ในกรุงเทพฯ คือ วชิรพยาบาล หนึ่ง ปาสเตอร์ อินสติจูดหนึ่ง

(พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์ ในงานเฉลิมพระชนมพรรษา

วันที่ 1 มกราคม 2455)

เมื่อราษฎรทำไร่นาค้าขายได้ทรัพย์มา ไม่มีที่เก็บรักษาทรัพย์ไว้ให้มั่นคง จึงมักเอาไปเล่นการพนัน และเป็นเครื่องยั่วชวนให้โจรผู้ร้ายเบียดเบียน ถ้ามีที่เก็บรักษาเงินของราษฎรไว้ให้มั่นคง...ราษฎรจึงจะได้รับประโยชน์ ด้วยเหตุดังนี้จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งคลังออมสินขึ้น

(พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์ ในงานเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 1 มกราคม 2456)

จากแนวพระราชดำริดังกล่าวสะท้อนให้เห็นหลักฐานเชิงประจักษ์ในรัชสมัยของพระองค์ เช่น การสร้างโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ โรงพยาบาลวชิระ สถานเสาวภา (ปาสเตอร์อินสติจูด) การสร้างสะพานหลายแห่ง เช่น สะพานเฉลิมสวรรค์ สะพานเจริญพาศน์ 33 สะพานมหาดไทยอุทิศ เปิดการประปากรุงเทพฯ การไฟฟ้านครหลวง ออกพระราชบัญญัติปราบปรามยาเสพติด ตั้งธนาคารออมสินเพื่อให้ราษฎรรู้จักอดออมไม่เล่นการพนัน ออกพระราชบัญญัติป้องกันโรคระบาด ด้านการคมนาคม ได้ทำทางรถไฟสายเหนือและสายใต้ต่อไปอีก การชลประทานได้ทำประตูน้ำที่มณฑลกรุงเทพฯ ด้านเศรษฐกิจได้ทำเหมืองแร่ดีบุกและส่งแร่ดีบุกไปขายต่างประเทศ ทำรายได้ให้แก่ประเทศ เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นพระราชกรณียกิจที่ทรงพัฒนาเพื่อให้ราษฎรของพระองค์มีคุณภาพชีวิตที่ดี

4. แนวพระราชดำริด้านศาสนาและคุณธรรม ทุกศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี ชาติไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ พระองค์ทรงเน้นย้ำว่าพระธรรมวินัยเป็นสิ่งที่มีความเป็นของละเอียดให้คุณแก่ผู้ปฏิบัติ พระรัตนตรัยนำความสุขและขจัดภัยทั้งหลายได้ ผู้เกียจคร้านไม่ปฏิบัติพระธรรมวินัยเป็นคนโง่เขลา ไม่รู้จักเดินเข้าหาดวงไฟคือพระธรรมอันนำทางไปสู่ความสุข ทรงสอนเรื่องความกตัญญูดังกระแสพระราชดำรัสเรื่องทิศทั้ง 6 ตามพระธรรมของพระพุทธเจ้าว่าผู้เจริญย่อมปฏิบัติแก่บุคคลทั้ง 6 โดยไม่เห็นแก่ตัว ต้องทำประโยชน์แก่บุคคลทุกระดับ ส่วนผู้ใหญ่ต้องมีคุณธรรมประกอบด้วยสติปัญญาสามารถประเมินค่า อย่าตัดสินสิ่งใดโดยมิได้พิจารณาให้รอบคอบ ไม่รู้ข้อมูลทั้งหมด ดังตัวอย่างพระราชดำรัสและบรมราชาโชวาทดังนี้

เมื่อธรรมะเป็นของประเสริฐ จึงเป็นสิ่งควรปรารถนากว่าสิ่งอื่น ผู้ใดยังบกพร่องในทางธรรมะก็ควรชวนชวนศึกษาและฝึกฝนให้ธรรมะเจริญยิ่งขึ้น ผู้รักธรรมะที่แท้จริงต้องรักยิ่งกว่าทรัพย์ใด ๆ ต้องรักยิ่งกว่าส่วนใด ๆ แห่งร่างกาย และในที่สุดแม้แต่ชีวิตก็ยอมสละแลกกับธรรมะได้

(พระบรมราชาโชวาท ในงานวิสาขบูชา ทรงแสดงแก่ครูและนักเรียน

วันที่ 18 พฤษภาคม 2459)

ธรรมะหมวดที่จะแสดง ณ บัดนี้ ท่านเรียกว่าทศทั้ง 6 ได้แก่ บุคคล 6 จำพวก คือ ทศเบื่องหน้า ได้แก่ บิดามารดา ทศเบื่องขวา ได้แก่ ครูบาอาจารย์ ทศเบื่องหลัง ได้แก่ ครอบครัวหรือบุตรภรรยา ทศเบื่องซ้าย ได้แก่ มิตร ทศเบื่องต่ำ ได้แก่ บ่าวไพร่ ทศเบื่องบน ได้แก่ สมณพราหมณาจารย์

... ผู้ใดที่ใส่ใจฟังธรรมเมื่อเวลาเทศน์ก็ดี หรือเมื่อเวลาอ่านหนังสือก็ดี ได้ชื่อว่าเป็นคนฉลาด รู้จักเดินเข้าหาดวงไฟ... ส่วนผู้ที่เกียจคร้านไม่ฝึกฝนในธรรมวินัย ไม่ผิดอะไรกับผู้ที่ไม่รู้จักเดินเข้าหาดวงไฟ

(พระบรมราชาวาท ในงานวิชาขุขุ ทรงแสดงแก่ครูและนักเรียน

วันที่ 12 พฤษภาคม 2457)

คนเราจะมีแต่ปัญญาและเขาวัวเป็นเครื่องพาเล่นไปอย่างเดียวไม่ได้ จำต้องใช้สติสำหรับเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งกำกับไปกับปัญญาด้วย

... ศาสนาย่อมรักษาผู้ที่ครองธรรม ศาสนาของเราสอนให้เรามีเมตตาจิต เห็นสุขทุกข์ของผู้อื่น สิ่งไรเมื่อทำแล้วคนอื่นจะได้รับทุกข์หรือความเสียหายเพราะเรา สิ่งนั้นศาสนาห้ามเราไม่ให้ทำ

(พระราชดำรัสตอบ คำถวายชัยมงคล วันที่ 12 พฤศจิกายน 2456)

แม้จะเป็นศาสนาอื่นที่ไม่ใช่ศาสนาพุทธ เช่น ศาสนาอิสลาม พระองค์ทรงทำนุบำรุงเพื่อให้ผู้ที่นับถือศาสนานั้นปฏิบัติศาสนกิจได้สะดวก ทรงเน้นหัวใจของศาสนาในแง่ความประพฤติดีของมนุษย์ เพราะศาสนาเป็นสิ่งที่รวมคนไว้ด้วยกัน ดังตัวอย่าง

เมื่อท่านทั้งหลายได้นำคทาอมินเป็นของสำคัญมาให้เช่นนี้ เรายังรู้สึกเหมือนเป็นหน้าที่ผูกพันกันมากขึ้นอีกที่จะต้องตั้งใจทะนุบำรุงท่านทั้งหลายให้มีความเจริญมั่นคง

(พระราชดำรัสตอบพวกแขกอิสลาม วันที่ 31 ธันวาคม 2459)

ท่านทั้งหลายที่นับถือศาสนาของมะหะหมัด เราก็รู้สึกว่าเป็นข้าแผ่นดินของเราไม่ผิดกันกับผู้ที่นับถือศาสนาอื่น เพราะเหตุฉะนั้นเราได้แสดงปรากฏมาแล้วว่า เรามีความเต็มใจที่จะทำการปกป้องมิให้ภัยอันตรายมีมาแก่บรรดาอิสลามศาสนิกที่อยู่ในแผ่นดินของเรา

(พระราชดำรัสตอบพระยาเมืองและดาโต๊ะยุติธรรม วันที่ 7 พฤษภาคม 2460)

จากแนวพระราชดำริของพระองค์ได้สะท้อนให้เห็นพระราชกรณียกิจในรัชสมัยของพระองค์ ได้แก่ การจัดระเบียบการสอนธรรมวินัยแก่พระภิกษุขบวชใหม่ให้มีความรู้กว้างขวางยิ่งขึ้น แก้ไขหลักสูตรวิธีการสอบไล่พระปริยัติธรรม เพื่อนำความรู้อันนำไปใช้ประโยชน์ได้ มิใช่เป็นเพียงการแปลภาษาบาลีดังที่เคยเป็นมา ทรงมอบให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสผู้มียุทธศาสตร์สำคัญจัดการปกครองคณะสงฆ์ทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายปริยัติ โดยเผยแพร่ความคิดทางศาสนาจากส่วนกลางออกสู่หัวเมืองต่าง ๆ การให้อภัยทานนักโทษในวันฉัตรมงคล สร้างความกลมเกลียวระหว่างข้าราชการกับคณะสงฆ์ ด้านวรรณกรรม โดยเหตุที่พระองค์ทรงศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างแตกฉานจึงมีบทพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับพุทธศาสนาที่เด่น คือ เทศนาเสือป่า (พ.ศ. 2457 - 2458) พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร (พ.ศ. 2467) อานาจคือธรรมะ (พ.ศ. 2460) และธรรมาธรรมะสงคราม

(พ.ศ. 2461) พระองค์ทรงมีพระราชดำริว่า คำสอนของพระนั้นธรวาสเข้าใจยาก จึงทรงปรับปรุงให้เข้าใจง่าย โดยประยุกต์เนื้อหารูปธรรมมาอธิบายหลักธรรมแต่ละข้อ ทรงมุ่งหวังให้ประชาชนเข้าใจธรรมะและนำไปปฏิบัติได้ ทั้งนี้เพราะศาสนาเป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่สำคัญแสดงความเป็นชาติ ดังที่พระองค์ทรงนิยามไว้ (ภัชราพร ช่างแก้ว, 2530)

5. แนวพระราชดำริด้านการศึกษา พระองค์ทรงให้ความสำคัญแก่การศึกษา การแสวงหาความรู้ เพราะความรู้เป็นสิ่งที่มีความมากกว่าการใช้กำลังกายเพียงอย่างเดียวในการทำงาน ครูอาจารย์และนักเรียนเป็นทรัพยากรที่ดีสร้างความก้าวหน้าแก่การศึกษาของชาติ นักเรียนควรตั้งใจเรียน ผู้ที่เดินไปถึงหลักชัยก่อนคือผู้ที่มีความมุ่งมั่นและประสบผลสำเร็จในที่สุด เด็ก ๆ ไม่ควรเกียจคร้านและควรประพฤติตนให้สมวัยแห่งการศึกษาเล่าเรียน มีความกตัญญู สิ่งเหล่านี้จะพัฒนาให้เด็กเป็นผู้ใหญ่ที่ดีรวมทั้งต้องรักษาชื่อเสียงของสถาบันด้วย ส่วนครูอาจารย์เป็นบุคคลหนึ่งที่สำคัญทำหน้าที่ปลูกฝังคุณธรรมแก่เด็ก ทั้งนี้คุณธรรมที่สำคัญทั้งครูและนักเรียนพึงยึดถือมี 3 ข้อ คือ 1. ต้องจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ 2. ต้องรักชาติบ้านเมือง 3. ต้องซื่อสัตย์สามัคคีต่อพวกพ้องร่วมคณะ ครูต้องทำหน้าที่ของตน ดูแลศิษย์ให้ดียิ่งขึ้นเสมอในทุก ๆ ทาง อย่ามัวเมาลาภยศและประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ ทรงสนับสนุนให้สตรีไทยได้รับการศึกษาเท่าเทียมบุรุษและทรงมีพระราชดำริเรื่องการสร้างโรงเรียนแทนวัดประจำรัชกาล ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บรรดาครูทุกคนต้องพยายามทำหน้าที่ของตนให้ดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ ถ้าเปรียบอย่างก้อนหินที่ขว้างไปในอากาศก็ต้องขึ้นให้สูงที่สุดที่จะสูงได้ ยิ่งใกล้สวรรค์ได้เพียงใดยิ่งดี

... เจ้าทุกคนต้องระวังให้ดี อย่าคิดถึงแต่ตัวเจ้า ต้องคิดถึงหมู่คณะ คือโรงเรียนให้มาก ตั้งใจรักษาชื่อเสียงให้ดี หมั่นทำคุณประโยชน์ให้แก่โรงเรียนให้เป็นชื่อเสียงแก่โรงเรียนสืบไป

(พระราชดำรัสตอบคำถวายชัยมงคลของโรงเรียนมหาดเล็กหลวง

วันที่ 12 พฤศจิกายน 2446)

สำหรับนักเรียนชั้นเล็กขอตกเตือนว่า การกินเป็นเวลา นอนเป็นเวลา นับว่าเป็นของสำคัญสำหรับป้องกันไม่ให้เจ็บ...สำหรับนักเรียนชั้นกลางควรจะมีเวลาเล่นกีฬาและออกกำลังกายทุกวัน...ขอเตือนว่าการสูบบุหรี่เป็นของไม่ดีสำหรับเด็กอายุน้อย...สำหรับนักเรียนชั้นใหญ่ การกินเหล้าหรือเที่ยวกลางคืนไม่ควรถือว่าเป็นของต้องประพฤติสำหรับแสดงว่าเป็นผู้ใหญ่... ส่วนครูผู้มีหน้าที่สั่งสอนควบคุมกุลบุตร...ทางที่จะทำได้โดยบุคคลเดียวเป็น 2 สถาน คือ หมั่นสั่งสอน ตักเตือนให้กุลบุตรรู้จักบริหารตัวอย่าให้เปลืองเงินเปลืองใจ อีกประการหนึ่งโดยทำตัวอย่างอันดี

(พระบรมราโชวาททรงแสดงแก่ครูและนักเรียนในงานวิชาบูชา

วันที่ 18 พฤษภาคม 2459)

ชาติใดไม่มีหนังสือไม่มีตำรานั้นนับว่าเหมือนคนป่า...กรุงเทพฯไม่ใช่เมืองป่าได้เจริญมาแล้ว มีหนังสือและตำรานั้นอยู่แล้วเป็นอันมาก สมควรแก่ที่เจริญแล้ว

(พระราชดำรัสตอบในการเสด็จพระราชดำเนินเปิดหอพระสมุดสำหรับพระนคร

วันที่ 6 มกราคม 2459)

เราได้อาศัยกำลังแห่งท่านทั้งหลายผู้เป็นหญิงนั้นอยู่เป็นอันมาก เพราะถึงแม้ว่าท่านทั้งหลายจะมีได้ออกกำลังกายเพื่อประโยชน์แห่งชาติบ้านเมืองเท่าผู้ชายก็จริง แต่กำลังทรัพย์ท่านก็ออกได้เท่ากับผู้ชาย และกำลังความคิดก็ใช้ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้ในวิถีต่าง ๆ เป็นอเนกประการไม่แพ้ผู้ชายเลย

(พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์ ในการเฉลิมพระชนมพรรษา

วันที่ 1 มกราคม 2458)

ส่วนการที่จัดโรงเรียนขึ้นเช่นนี้ เราตั้งใจจะทำแทนราชประเพณีเดิมซึ่งท่านทรงสร้างวัดไว้ เราเองมาเข้าใจเสียว่าที่แท้ความปรารถนาในการสร้างวัดก็คือจะทะนุบำรุงการศึกษาขึ้นเอง ...ต้องมีโรงเรียนที่ครูหัดสัเป็นผู้อยู่บังคับบัญชาเป็นผู้สั่งสอนก็ควรบำรุงกิจการครูหัดสัให้สถาพรพัฒนาต่อไป

(พระราชดำรัสตอบในงานพิธีฉัตรมงคล วันที่ 13 พฤศจิกายน 2459)

การเล่าเรียน ได้จัดการเล่าเรียนของพระภิกษุทั้งในกรุงและหัวเมืองให้แพร่หลายกว่าแต่ก่อน...ฝ่ายฆราวาสได้จัดตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเฉลิมพระเกียรติ...มีการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมอีกหลายหัวเมือง

(พระราชดำรัสตอบในการเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 1 มกราคม 2459)

ส่วนการศึกษา เมื่อได้วางรูปการศึกษาให้เป็นระเบียบศึกษาแห่งชาติ ตั้งแต่ชั้นต่ำขึ้นไปถึงชั้นสูงแล้ว ก็ส่งครูออกไปช่วยจัดการตามหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ มากขึ้น เพื่อได้เพาะการเล่าเรียนตามระเบียบใหม่นี้และฝึกหัดครูสำหรับสอนวิชาเบื้องต้นขึ้นในท้องถิ่นนั้น ๆ ต่อไป

(พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์ ในการเฉลิมพระชนมพรรษา

วันที่ 1 มกราคม 2457)

ในส่วนของนักเรียนที่ไปศึกษาในทวีปยุโรป พระองค์ได้พระราชทานแนวคิดให้ปรากฏจากพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่นักเรียน วันที่ 30 มิถุนายน 2469 ซึ่งสรุปว่า นักเรียนที่ศึกษาในต่างประเทศนั้น ต้องมีร่างกายแข็งแรงเพื่อให้สามารถอดทนต่อสภาพอากาศที่ต่างกับประเทศไทย จะได้ไม่เจ็บป่วยอันจะทำให้เสียการเรียน หากคิดถึงบ้านก็ให้ระงับโดยการเอาใจใส่การเรียนและเล่นกีฬาตามส่วนที่เหมาะสม การเที่ยวสำมะเลเทเมา เพราะคิดถึงบ้านนั้นมีแต่โทษ เพราะบั่นทอนสุขภาพและเสียทรัพย์โดยใช่เหตุ เมื่อมีเพื่อนฝูงเป็นชาวยุโรป อย่านริฟุ้งเพื่อตัวอย่างเขา เช่น เรื่องแต่งตัวต้องมียศถาบรรดาศักดิ์ คำนึงถึงฐานะของตน ไม่จำเป็นต้องตัดเสื้อผ้าที่ร้านราคาแพงมีชื่อเสียง เพียงแต่แต่งกายให้สะอาด สุภาพ อย่าแต่งตัวฟุ้งเฟ้อและสกปรก ไม่ควรคิดว่าพ่อแม่เป็นขุมทรัพย์ เพราะพ่อแม่ในวันจะเฒ่าแก่ ไม่สามารถหาทรัพย์ให้เราตลอดไปได้ หากไปศึกษาต่างประเทศใช้จ่ายฟุ่มเฟือย คงไม่สามารถพึ่งพิงใครในต่างแดนได้ เพราะไม่ใช่บ้านเมืองของเราและเราไม่มีญาติพี่น้องจะมีความลำบาก

เรื่องการแต่งงานกับหญิงฝรั่ง พระองค์พระราชทานแนวคิดว่านักเรียนที่ไปศึกษาต่างประเทศนั้นไม่สมควรประพฤติ เพราะประเพณีวัฒนธรรมไทยกับฝรั่งแตกต่างกัน อยู่ร่วมกันยาก เรื่องลัทธิการปกครองแบบฝรั่งนั้น นักเรียนไทยควรพิจารณาให้ถี่ถ้วนจะรับมาใช้และเห็นว่าเป็นประโยชน์ ควรพิจารณาว่าลัทธิการเมืองนั้นเหมาะสมแก่ความนิยมของคนไทยหรือไม่ และใช้กับสิ่งแวดล้อม ประเพณีไทยขณะนี้ได้หรือยังตลอดจนเป็น

ประโยชน์แก่คนไทยทั้งชาติมากน้อยเพียงใด ฉะนั้นสิ่งที่เห็นว่าเป็นคุณแก่บ้านเมืองของเขาอาจเป็นโทษแก่บ้านเมืองของเราก็ได้

จากแนวพระราชดำริดังกล่าวสะท้อนให้เห็นพระราชกรณียกิจในรัชสมัยของพระองค์ซึ่งเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ เช่น การพระราชทานทุนให้นักเรียนไปศึกษาที่ทวีปยุโรป การตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือน (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) โรงเรียนเพาะช่าง โรงเรียนวิเชียรมาตุ จังหวัดตรัง โรงเรียนมนุชยนาควิทยาทาน แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส โรงเรียนมหาดเล็กหลวง จัดตั้งวรรณคดีสโมสร หอพระสมุดสำหรับพระนคร ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา ตั้งสถานศึกษา ตั้งพิพิธภัณฑ์สถานทีลบุรีและตั้งที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อรวบรวมศิลปวัตถุ และแปลจารึกครั้งกรุงสุโขทัย เป็นต้น

6. แนวพระราชดำริด้านการดำเนินงานของข้าราชการ จากพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาท พระองค์ทรงเน้นย้ำว่า ข้าราชการควรตั้งใจทำงานสุดความสามารถ อย่าหาประโยชน์ส่วนตนไม่โลกและทะเยอทะยานแสวงหาในสิ่งมิชอบ พอใจในสิ่งที่ตนมี ประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้น้อย อย่างมุ่งปกครองคนโดยใช้แต่อำนาจ สิ่งสำคัญอันดับแรก คือ ความประพฤติส่วนตัว อย่าให้มีผู้ตำหนิว่าพระเจ้าแผ่นดินชุกเลี้ยงคนเลว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ถ้าผู้ใหญ่ประพฤติอย่างใด ผู้น้อยก็ประพฤติอย่างนั้น เพราะเหตุนี้ความประพฤติส่วนตัวจึงเป็นสิ่งสำคัญอันดับหนึ่ง ซึ่งผู้มีหน้าที่รับราชการจะต้องระวังเพื่อมิให้ชนทั้งหลายติได้ว่า พระเจ้าแผ่นดินชุกเลี้ยงผู้ประพฤติทราม

(พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ วันที่ 1 มกราคม 2456)

ขอให้ท่านทั้งหลายตั้งใจปฏิบัติราชการตามหน้าที่ของท่านโดยสุจริต เทียงธรรม สม่่าเสมอ อย่าผลอเลอแก้วมาในอิสริยลาภและโภคลาภ ควรแสวงหาแต่วิธีอันชอบธรรม

(พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ วันที่ 1 มกราคม 2457)

เป็นธรรมดาคนเราจะมีความเห็นตรงกันทุกคนทั้งนั้นไม่ได้ ย่อมต้องมีผู้กล่าวอย่างโน้นอย่างนี้บ้าง เหมือนตักเตือนสิ่งที่บกพร่องให้บริบูรณ์

(พระราชดำรัสตอบเนื่องในพระราชพิธีฉัตรมงคล วันที่ 11 พฤศจิกายน 2459)

การปกครองคนควรรักษาหัวใจผู้ใต้บังคับบัญชา ปกครองด้วยความเมตตา ดังพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงใกล้ชิดกับราษฎรมาก อันควรยึดถือเป็นแบบอย่างในการทำงาน

...ใคร ๆ ที่เคยตามเสด็จประพาสหัวเมืองคงจะเห็นได้ว่า เมื่อเสด็จถึงที่ไหนย่อมมีราษฎรเป็นอันมากพากันมาเฝ้าชมพระบรมโภธิสมภาร บางคนมีของมาถวายด้วย เมื่อถวายเสร็จแล้วก็ปูผ้าลงนั่งจ้องตามองดูพระเจ้าแผ่นดิน เพราะอยากจะได้เห็นให้เต็มตา

วิธีดำเนินการของผู้ที่เป็นใหญ่ทรงไว้ซึ่งอำนาจ ถ้าสละวงใช้แต่อำนาจ เพื่อให้การนั้นสำเร็จไปฝ่ายเดียวก็ยากที่จะได้ผลสมประสงค์ เพราะสมัยนี้คนเรามีความรู้ความคิดกันมาแล้ว จะยอมอยู่ก็ในส่วนที่เป็นธรรม

(พระราชดำรัสตอบเนื่องในพระราชพิธีฉัตรมงคล วันที่ 13 พฤศจิกายน 2457)

นอกจากนี้พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริที่ว่า ข้าราชการที่ดั้นด้นต้องทำงานให้ดียิ่งขึ้นไปกล่าวคือ ควรพัฒนาการทำงานอยู่เสมอ อย่าทำงานเฉปะหน้าไปวันหนึ่ง ๆ ควรทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด พระองค์เปรียบการทำงานเหมือนการเดินขึ้นภูเขาแม้จะเหน็ดเหนื่อยก็ไม่ควรระลึกรวมความพยายาม เมื่อการงานสำเร็จก็เหมือนเดินถึงยอดเขาแล้ว ซึ่งจะทำให้รู้สึกอิ่มเอมชื่นใจกับความสำเร้ญนั้น อนึ่ง จากพระราชดำรัสบางตอนสะท้อนให้เห็นว่า จากพระราชภารกิจต่างๆของพระองค์นั้น พระองค์เหน็ดเหนื่อยกว่าข้าราชการมากนัก ดังพระราชดำรัสต่อไปนี้

ข้าพเจ้าเองก็พยายามเดินขึ้นเขาอยู่ทุกวัน เขาซึ่งข้าพเจ้าขึ้นนี้สูงกว่าเขาของท่านทั้งหลายมาก เขาที่ท่านขึ้นอยู่นั้นเป็นแต่เขาเตี้ย ๆ ไม่ซำก็ขึ้นถึงยอดได้ แต่เขาที่ข้าพเจ้าขึ้นนั้นมองไม่เห็นที่สุด เพราะฉะนั้นขอให้ท่านจำใส่ใจว่า ความลำบากของท่านมีปานใด ข้าพเจ้าก็ลำบากหรือเหน็ดเหนื่อยด้วยเสมอกัน ข้าพเจ้าไม่คิดเอาเปรียบท่านทั้งหลายเลยแม้แต่นิดเดียว

(พระราชดำรัสตอบในพระราชพิธีฉัตรมงคล วันที่ 13 พฤศจิกายน 2458)

จงอย่าได้ละลดอุตสาหวิริยภาพ อย่าให้ว่ากิจการที่ทำไปแล้ว พอแล้ว จงรู้สึกว่าการที่ข้าพเจ้ายังมียอู่อีกมากที่จะต้องกระทำ เพื่อประโยชน์แห่งชาติบ้านเมือง จงตั้งใจปฏิบัติราชการต่อไปให้ดียิ่งขึ้นอีกเถิด

(พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์ วันที่ 1 มกราคม 2457)

จากพระราชดำรัสเรื่องการทำงานของข้าราชการดังกล่าวข้างต้น ได้สะท้อนให้เห็นพระราชปณิธานที่จะยกระดับการทำงานของข้าราชการให้มีประสิทธิภาพทัดเทียมนานาชาติ เพื่อให้ข้าราชการเป็นที่พึ่งของประชาชนอย่างแท้จริง นอกจากนี้พระองค์ทรงบำเพ็ญตนให้เป็นแบบอย่างสร้างขวัญและกำลังใจแก่ข้าราชการตลอดรัชสมัยซึ่งมีผลงานเชิงประจักษ์ เช่น ยกฐานะกรมพาณิชย์เป็นกระทรวงพาณิชย์ ตั้งกระทรวงพระคลัง กระทรวงเกษตรธิการ กรมรถไฟหลวง จัดระเบียบราชการยกศาลฎีการวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ตั้งคลังออมสิน ตราพระราชบัญญัติสมาคม ตั้งเนติบัณฑิตยสภา ตราพระราชบัญญัติทนายความ ปรับปรุงพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ขยายข่ายงานของกรมบัญชีกลาง โดยเพิ่มการตรวจสอบเงินผลประโยชน์รายได้ของแผ่นดิน ตั้งกรมตรวจเงินแผ่นดิน ตั้งกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ ตลอดจนทำสัมพันธไมตรีด้านการทูตกับต่างประเทศ เป็นต้น

บทสรุป

จากการวิเคราะห์พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในโอกาสต่างๆ สะท้อนให้เห็นแนวพระราชดำริ 6 ด้าน ได้แก่ 1) แนวพระราชดำริด้านเศรษฐกิจและพาณิชย์การ 2) แนวพระราชดำริด้านการรักษาความเป็นชาติ ซึ่งนับว่าโดดเด่นและชัดเจนมากที่สุด 3) แนวพระราชดำริด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน 4) แนวพระราชดำริด้านศาสนาและคุณธรรม 5) แนวพระราชดำริด้านการศึกษา และ 6) แนวพระราชดำริด้านการทำงานของข้าราชการ แนวพระราชดำริดังกล่าวนับเป็นประจักษ์พยานให้เห็นได้ชัดเจนว่าแม้พระองค์ทรงครองราชย์ในระยะเวลาอันสั้นเพียง 15 ปี แต่พระราชกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญได้สร้างคุณูปการแก่ชาติไทยเป็นอันมาก นับว่าชาติไทยและคนไทยโชคดีที่มีพระมหากษัตริย์ที่เปี่ยมด้วยพระเมตตา มีน้ำพระราชหฤทัยอันกว้างขวาง ทั้งยังทรงมีพระปรีชาสามารถเป็นเลิศ ทรงนำพาประเทศชาติให้รอดพ้นภัยวิกฤตแห่ง

สงครามโลก อันเป็นพระราชปณิธานที่จะบำบัดทุกข์ บำรุงสุขแก่ราษฎรของพระองค์อันเป็นเป้าหมายสูงสุด พระราชดำรัสของพระองค์จึงไม่ล้าสมัย และทรงให้ข้อคิดอันลึกซึ้งและมีคุณค่ายิ่งแก่ประชาชน สามารถนำไปประยุกต์ใช้ทุกกาลสมัย ในฐานะประชาชนชาวไทย สมควรจะรำลึกพระมหากรุณาธิคุณและประพฤติตามพระราชปณิธานเพื่อให้ชาติไทยมีความเจริญสืบไป

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาวิถีทางภาษาจากพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. ควรศึกษาพระราชนิพนธ์อื่น ๆ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เช่น หลักราชการ ปลุกใจเสือป่า เพื่อเปรียบเทียบแนวพระราชดำริด้านการงานและการประพฤติตนของข้าราชการให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์. (2554). **พระอัจฉริยภาพราชปราชญ์ : สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า**. กรุงเทพฯ : บริษัทโกลบอลอินเตอร์คอมมิวนิเคชั่น จำกัด.

กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์. (2524). “**พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างรัฐไทย**”.

วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปิ่น มาลากุล, หม่อมหลวง. (2522). **งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ**

พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิชัย สิงห์ทอง.(2524).“**นโยบายส่งเสริมการเกษตรกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**”.

วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภัชราพร ช่างแก้ว. (2530). “**พุทธศาสนากับการก่อตัวของรัฐไทยแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาล**

ที่ 6”. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2472). **พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**.

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ณ เมรุท้องสนามหลวง

_____. (2501). **พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**.

พิมพ์แจกพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์โท หม่อมเจ้าศุขปรารภ กมลาสน์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 12 มกราคม 2501. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

_____. (2529). **พระราชดำรัสร้อยครั้ง**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระ

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

- _____ . (2543). พระบรมราโชวาทกับวชิราวุธวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย.
- _____ . (2546). พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เผยแพร่เป็นที่ระลึกในวัน
มหาธีรราชเจ้า วันที่ 25 พฤศจิกายน 2546 ณ พระตำหนักทับขวัญ พระราชวังสนามจันทร์. นครปฐม
: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ส. วัฒนเศรษฐ. (2506). วาทพระมงกุฎ. พระนคร : ธรรมเสวี
- <http://fulltext.cor.chula.ac.th/toe.asp?dirid=10029&dirname.> พระราชดำรัส
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เข้าถึง เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2550.